

natkozásban is szakít minden előző egyoldalúsággal, és már ezzel is — ha többi erényét nem is számítjuk — kiemelkedik a sok kísérlet közül. Legelőször is azzal, hogy ő maga rengeteget olvasott a megjelent művek közül, és nem csak összefoglalta őket, hanem olvasni is megtanít bennünket, eligazít a sok magyarázat-próbálkozás, elsősorban a részvevők visszaemlékezései között: „Kellő dokumentumok hiányában minden 1956-ról írott mű elsősorban egykori szemtanúk, részvevők, vezetők beszámolóira, emlékeire, sokszor másodkézből kapott felvilágosításaira kénytelen hagyatkozni. Ezeket mindig fenntartással kell kezelni. Nemcsak azért, mert a tudat nem az objektív valóságot tükrözi. Azért is, mert minden részvevő — a legbefolyásosabb vezető is — csak részleteit élte meg az eseményeknek. S azért is, mert amit átéltek, sokakban olyan mélyen rögződött, hogy a később bizonyított tényekkel is szembeszáll. Mások pedig, ahogy múlik az idő, gyűlnek a tények, az ember változik, gyakran perbe kerülnek egykori önmagukkal, s a különböző tudati síkok ellentmondanak egymásnak. S akkor még nem esett szó az ember egyik

legalapvetőbb tulajdonságáról, az öngazgatási kényszerről. Ki, amit tett — ritka kivétellel — igazolni akarja önmagának és a történelemnek.”

Másodszor azzal, hogy nem a hidegháborús csatározás fanatizmusával és az abszolút igazság birtoklásának tévhitével vagy propaganda fogásával, hanem a saját képességei határának szerény tudatában közelíti meg a kérdéseket. Gyakran utal arra is, hogy: „a történetírónak meg kell elégednie azzal, hogy nem tudja pontosan mi történik” és „pontosan mi történt, azt nem lehet megállapítani”.

Harmadszor azzal, hogy a hidegháború diktálta ilyen vagy olyan jellegű állásfoglalás helyett világosan látja és láttatja azt a sodródást, amely az események legmérvadóbb meghatározója volt, amiről előzőleg már szóltunk.

Így aztán ez a könyv méltó helyet kap a szerző művei között, a Leninről írt, eredeti megközelítéssel és meglátásaival annyira megragadó és a Kádárról írt merész és tanulságos könyv mellett.

BALINT ISTVÁN

EVA BERKOVIĆ:

SZOCIÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK JUGOSZLÁVIÁBAN

(Socijalne nejednakosti u Jugoslaviji, Ekonomika, Beograd, 1986,

Szerzőnk ezt a könyvet alapos tudományos felkészültséggel írta, és benne társadalmi életünk és létünk egyik vitathatatlanul lényeges vetületét dolgozza fel.

A könyv igen sok statisztikai és egyéb adatot tár az olvasó elé, figyelembe véve neves nemzetközi és hazai szakemberek véleményét is. Tudományos és társadalmi szem-

pontból értékes és fontos megállapítások vannak benne. Bevezető rész után a szerző felsorolja a társadalmi egyenlőtlenség tényezőit.

A könyv a társadalmi egyenlőtlenség tényezői közül részletesen elemzi: 1. A személyi jövedelmeket a szocialista szektorban, 2. a család jövedelmét, 3. a mezőgazdaságból eredő jövedelmet, 4. a törvény-

telen és látszólag törvényes jövedelmet, 5. a foglalkoztatottság hatását, 6. a lakást, 7. a művelődési tényezők követelményeit, 8. a társadalom támogatta gyermekgondozást, 9. a társadalmi egészségügyi gondozás következményeit, 10. a különféle kiváltságok hatását a szociális egyenlőtlenségekre, 11. a szociális biztonság kérdését és 12. a regionális egyenlőtlenségeket.

Mielőtt azonban ezekre a tényezőkre külön-külön is kitérnénk, főleg arra a hatra, melyeknek a szerző kiemelt fontosságot tulajdonít — elidőznénk a bevezető résznél, amely a téma lényegét képezi.

Marx, Engels és Lenin szerint az egyenlőtlenség elháríthatatlan velejárója a kapitalizmusnak és az átmeneti időszaknak, vagyis a szocializmusnak. A kezdeti időszakban, ezt pedig nem lehet átugorni — a munka szerinti elosztás elvének érvényesülése, a feltétlenül szükséges nagy akkumuláció és beruházások miatt nálunk is ez volt a helyzet.

Szerzőnk felhívja a figyelmet arra, hogy az egyenlősdi miatt felvetődött az egyenlőség és az egyenlőtlenség kérdése, és az, hogy a szocializmus vajon az egyenlőség vagy az egyenlőtlenség társadalma-e.

Természetes, hogy a társadalmi egyenlőtlenség és a szociális különbség közötti megkülönböztetés fontos feladata a rendszerünknek, miután a gazdasági rendszerben egyenlőtlenségen csak az egyes embernek — és mint később látni fogjuk, családoknak — a bevétel és fogyasztás területén kialakult viszonyát értjük. Szintén természetes, hogy a szocialista társadalomban a jelenlegi fejlődési szinten nem szavatolhatja azt, hogy minden ember egyenlő mértékben elégítse ki szükségleteit, illetve a megközelítőleg egyforma életszínvonalat. A szerző azonban felteszi azt a lényeges kérdést, hogy hol a határ, amelyen belül az egyen-

lőtlenség elfogadhatóan tartható a szocialista társadalomban. Vonatkozik ez a vállalatok, szektorok, ágazatok és régiók foglalkoztatottjai között fennálló egyenlőtlenségekre is, amelyek nagyrészt a társadalmi munkamegosztás színvonalának következményei. Ahhoz, hogy az egyenlőség fogalmát majdan az egyenjogúság teljesen felválthassa, és hogy e két fogalom kiegyenlítődjön, a szerző szerint ezer és ezer évnek kell elmúlnia.

Marx és Engels szerint a szocializmusban az egyenlőtlenség egyetlen alapja a munka szerinti elosztás elvének megvalósulása lehet. Természetes, mondja Engels, az elosztás módja attól függ, hogy mennyi elosztható áll rendelkezésre.

Hogy az elosztás ösztönző hatása a gazdaság hatékonysága szempontjából nélkülözhetetlen, azt a gyakorlat — akárcsak az árutermelettség szükségességét a szocializmusban — bebizonyította. Ez azt is jelenti egyben, hogy az egyenlősdi mint törekvés és mint elosztási rendszer nem lehet a szocialista gazdaság módszere, de irányvétele sem.

„...Az emberek életfeltételeiben kialakuló tartós, halmozódó egyenlőtlenségek — nemcsak az anyagi hanem az egyéb egyenlőtlenségek is —, utalnak okaik néha világos néha pedig rejtett összefüggéseire, a gazdaság és a társadalom megoldatlan kérdéseivel.”

Az egyenlőtlenségi tényezők közül a szerző elsőként a személyi jövedelmet tárgyalja. Elsősorban a társadalmi szektorban dolgozók személyi jövedelmét, hisz azok képezik az 1981-es népszámlálás adatai szerint az aktív lakosság 59,23%-át, a mezőgazdaságon kívül foglalkoztatotakénak pedig 79,20%-át. A szocialista fejlődés kezdeti szakaszában 1953-ig nagyon sok minden hatott a személyi jövedelmek kiegyenlítésére. A későbbiekben azonban vál-

tozott ez az irányvétel, ami elsősorban az ágazatok, csoportosulások, valamint a köztársaságok és tartományok közötti különbségekben jutott kifejezésre a megvalósított jövedelem terén. Ugyanakkor természetesen kifejezésre kellett jutnia annak a felfogásnak is, hogy a gyakorlatban az elosztás alapjául nem a ténylegesen felhasznált és nem is a társadalmilag szükséges, hanem a társadalmilag elismert munka szolgálhat. Az az elvárás, hogy a nagyobb jövedelem a hatékonyabb és célszerűbb gazdálkodás eredménye lesz, egészében nem valósult meg. A szerző adatai szerint az 1954/55-ös időszakban a társadalmi szektorban a munkatermelékenység 3,6%-ban, a személyi jövedelmek pedig 5,9%-ban növekedtek, míg az 1966/70-es időszakban ez a növekedés 5,0 illetve 7,2 százalékot mutatott.

Növekedett az egyenlőtlenség a személyi jövedelmek terén. A jövedelmek magassága, valamint a közvetett bevételek attól függnék, hogy milyen ágazatban dolgozik a dolgozó; például a társadalmi-politikai szervezetekben a magas szakképzettségű dolgozók jövedelme átlag 15%-kal nagyobb mint az egyetemen dolgozóké. Hat érdekes statisztikai táblázat mellett, amelyek a jövedelmek időbeli és ágazatok közötti egyenlőtlenségeit mutatják be, a szerző az 1974-es alkotmány, valamint A társult munka törvénye 140., 141. és 142. szakaszaira hivatkozik, melyek előírják az adatok összehasonlítására vonatkozó módszereket. Érdekes adat, hogy 1984-ben tíz legnagyobb jövedelmű ágazat munkásai a munkásság létszámának 3,1%-át, de a személyi jövedelmek összege szerint 4,4%-át alkották. A Guiney koefficiens szerint, amely kifejezi az eszközök tényleges és egyenletes elosztása közötti viszonyt, Jugoszláviában nagy különbségek vannak az ugyanazon

menntiségű és minőségű munkáért kifizetett személyi jövedelmek között.

A szerző külön tárgyalja a család jövedelmének hatását az egyenlőtlenség kialakulására, tekintettel e tényező jelentős szerepére. Figyelembe kell venni ugyanis azt, hogy a család együttesen költekezik, tehát ha egy családban több foglalkoztatott van, akkor természetesen jobban ki tudják elégíteni szükségleteiket. Természetes, hogy a magasabb felkészültségű és nagyobb személyi jövedelmű családtag nagyobb mértékben járul hozzá a szükségletek fedezéséhez. A jövedelem családi volta szempontjából igen lényeges, hogy 1983-ban a legalacsonyabb jövedelmű családok összkiadása 50%-át az élelmiszerköltségek képezték, míg a legnagyobb jövedelműeknél csak 33%-át.

Külön érdekességet képez a jövedelmeknek a részben vagy teljesen a mezőgazdaságból — a társadalmi és az individuális mezőgazdaság szektorban dolgozók — eredő részének egyenlőtlensége. Ide tartozik az a tény is, hogy a mezőgazdaságon kívüli ágazatokban dolgozók családja a szükséglet egy részét a mezőgazdaságban dolgozó rokonok élelmiszer-hozzájárulásából fedezi, ami természetesen — főleg az alacsony jövedelmű családoknál — csökkenti az egyenlőtlenséget.

Tekintettel arra, hogy a mezőgazdasággal foglalkozó lakosság jövedelme alacsonyabb mint a mezőgazdaságon kívül foglalkoztatottaké — ritka az az ország, ahol ez a különbség csökkent —, nálunk is csökkenőben van a mezőgazdasági lakosság száma az összlakossághoz mérten. Így 1949 és 1981 között a mezőgazdák száma az összlakossághoz viszonyítva a korábbi 2/3-ról 1/5-re csökkent.

A törvénytelen és a látszólag törvényes jövedelmek, mint például a

szerzői tiszteletdíjként kifizetett jövedelmek, valamint a szabálytalan kisipari szolgáltatásokból eredő bevételek, természetesen szintén növelik az egyenlőtlenséget a jövedelmek, tehát a megélhetési alapok között. Ez az egyenlőtlenség tovább növekszik a társadalmi vagyon jogtalan eltulajdonításával; az eszközök rendeltetésének meg nem felelő felhasználásával, valamint a társadalmi jövedelemnek — a nem megfelelő amortizáció és a csökkentett akkumuláció folytán a személyi jövedelembe való átömlesztésével.

A foglalkoztatottság és a munkanélküliség természetesen szintén jelentős tényező az egyenlőtlenség növekedésében. A foglalkoztatottak személyi jövedelme közötti jogos és jogtalan egyenlőtlenségről már volt szó az előbbieken. 1985-ben egy millió felül volt a nyilvántartott munkanélküliek száma és a munkanélküli segély, ha egyesek kapják is, mégsem képes a megélhetést a foglalkoztatottak színvonalán biztosítani.

Külön jelentőséget tulajdonít a szerző a társadalmi egyenlőtlenség szempontjából a lakáskérdés megoldottságának. Ezzel a kérdéssel húsz oldalon foglalkozik, és öt táblázatot közöl. Kitér a családalapításra, a gyermekek eltartására és iskoláztatására, valamint lélektani fejlődésükre, a családtagok életének, pihezésének és biztonságának minden mozzanatára.

Az egyik legjelentősebb alapja az egyenlőtlenségnek az, hogy a család társadalmi lakásban vagy saját tulajdonú lakásban lakik-e. Figyelembe véve a társadalmi tulajdonban lévő lakások gazdaságilag meg nem felelő lakbérét, ezek a lakosok mindenképpen előnyben vannak azokkal szemben, akik saját tulajdonú lakásban élnek, és a lakásépítés költségeit — vagy annak részleteit —, fenntartását és amortizációját is fi-

zetik. Mikor szerzőnk erről a kérdéstről értekezik, akkor a lakásépítési kölcsönök revalorizációjáról még csak vitatkoztak. A társadalmi lakások lakói akkor is előnyben voltak, és most is előnyösebb helyzetben vannak.

A másik kérdés a lakások nagyságával és kényelmi felszereltségével kapcsolatos. A lakásokra vonatkozó rendelkezésre álló adatok szerint a kis alapterületű lakásokban, ahol 8 m²-nél kevesebb az egy főre eső rész — leginkább kétkezi munkások laknak. Ilyen lakásban lakik az ipari munkásság 24,6%-a és az építőmunkások 34,0%-a.

A családtagonkénti 15—20 m²-es lakásokban leginkább vezető személyek (28,7%), azután szakemberek (25,2%), a fejenként 20,25 és több négyzetméteres lakásokban pedig (31%) fontos beosztású személyek élnek családjukkal.

A lakások kényelmi felszereltségét (a lakások árammal, vízzel, központi fűtéssel, fürdőszobával való ellátottsága) a szerző egy külön táblázaton mutatja be a lakójoggal rendelkezők foglalkozása szerint.

Láthatjuk a munkásság számát munkaszervezeteként, valamint azokat, akiknek lakáskérdése még nincs megoldva. A táblázatból kitűnik, hogy az elintézetlen kérelmek nagyobb részét a középszakképzetséggű és kvalifikált munkások nyújtották be. A lakásépítési hitelek különösen kedvezményes lehetőségét azok tudták legjobban kihasználni, akik megfelelő fontosabb állásokban vannak, és akiknek magas a jövedelmük.

A képzettségbeli különbségből is származik egyenlőtlenség, mivel a szülők nem képesek egyformán áldozni a gyermekek iskoláztatására. Nálunk az iskoláztatás ingyenes, mégsem mentes azonban a költségektől: a könyvek, tanszerek és — ha az iskoláztatás helye a család lakhelyén kívül van — a lakbérköltség miatt.

A tanulók egy része ingyen kap könyveket, de a könyvben erről csak a tartományokon kívüli területekről vannak adatok. A képzettség minősége és színvonala természetesen hozzájárul az elhelyezkedés lehetőségéhez és színvonalához, ami a jövedelemre is hatással van. A képzési lehetőségek kihasználása a szülők képzettségétől és társadalmi — foglalkoztatottsági helyzetétől is függ. A táblázat szerint 1981-ben az elartott egyetemisták 32,6%-ának szülei adminisztratív, pénzügyi vezető káderek, szakértők és tudósok voltak.

A gyermekekre vonatkozó társadalmi gondoskodás is fontos szerepet játszik az egyenlőtlenség szempontjából. Más-más területeken különböző fokú ez a gondoskodás, ami mindenestre hatással van a csecsemőhalálózásra is. 1984-ben például ezer megszületett csecsemőből Kosovóban 63,1, Macedóniában 49,5, Szlovéniában 15,7, a Vajdaságban pedig 12,0 halt meg. 1983-ban volt a legtöbb három éven felüli gyermek (összesen 57%) a napközi gyermekintézményekben elhelyezve, míg Kosovóban ezekből a gyerekekből csak 1%. Vajdaságban ez 23,4%-ot tett ki.

A szerző részletesen foglalkozik az egészségvédelem területén kialakult egyenlőtlenséggel is, és feldolgozta azt a kérdést, hogy milyen mértékben tudja a lakosság kihasználni az egészségvédelemben a társadalmi segítséget. Megállapítja, hogy a nagyvárosok lakosai jobb egészségvédelemben részesülnek mint a kisebb községek lakói. Egyúttal azt is láthatjuk, hogy a kisebb jövedelműek ritkábban veszik igénybe a társadalmi egészségvédelem szolgáltatását mint a nagyobb jövedelmű polgárok. A táblázat szerint például 1983-ban a külföldi gyógykezelésre küldött 641 beteg közül 161 szakember és művész, 66 adminisztratív és vezető beosztású dolgozó és csak 53 ipari munkás és bányász.

A kiváltságok, a törvényes és hivatalosan elismert kedvezmények is fontosak a lakosság bizonyos rétege részére. Egyes vezetők személyi jövedelmét csak 1985-ben hozták olyan szintre az átlagos személyi jövedelemmel, hogy ne haladja meg az 5:1 arányt.

A felsorolt tényezőkhöz tartozik a szociális biztonság is. Az egyén és a család biztonságérzése sok, társadalmilag biztosítandó elemről függ. A gyermekvédelem, az oktatás, a lakásviszonyok rendezése fontos, de szükség van a társadalom segítségére a természeti katasztrófák elhárításában, és ide tartozik a személyi és jogi biztonság is. Ezen a téren is sok még a tennivaló. A lakosság több városban ki van szolgáltatva a közlekedési intézmények kényelmének kedvének, az állandóan növekvő kommunális költségek fizetése ellenére sem kap megfelelő szolgáltatást, a szocialista öngazgatási érdekközösségek alkalmazottai sokszor érdektelenek, és mindinkább a bürokrácia képviselőivé válnak.

Eljutottunk az egyik legjelentősebb, s nekünk, vajdaságiaknak biztosan a leglényegesebb egyenlőtlenségi tényezőkhöz: a regionális egyenlőtlenséghez. A szerző alaposan tanulmányozta ezt a kérdést, amely különleges feldolgozást igényel.

Abból az ismert marxista álláspontból kiindulva, hogy a gazdasági egyenlőség a nemzeti egyenlőség alapja, Jugoszlávia már közvetlenül a második világháború befejeztével az egyenletes területi fejlődés politikájára határozta el magát. Vitathatatlan, hogy ezen az úton az eddigi fejlődés nagy eredményeket hozott, de nagy szükség van további erőfeszítésekre is, mert az eddigi eredményeket nem lehet egyszerűen értékelni, ezért nagyon fontos az eddig elérték áttekintése.

Sokáig a regionális színvonal meghatározására a nemzeti jövedelem egy főre jutó mutatóját használtuk. Ez a mutató azonban nem felel meg a szükségletnek, és szerinte — ahogy ezt a szerző is fejtegeti — a fejlettek és fejletlenek közötti szakadék állandóan növekszik. Hogy ez milyen következményekkel jár, azt a szerző számszerűleg is bizonyítja. Kimutatja, hogy 1947 és 1984 között Jugoszláviában a fejenkénti társadalmi terméknövekedés Szlovéniában két dinár, Kosovo tartományban pedig csak 0,2 dinár volt. Szlovéniában Kosovóhoz viszonyítva tehát az így kimutatott fejlődés aránya 10:1-hez. Érdekes, hogy minden egy dinár össz jugoszláv növekedéssel szemben 1,21 dinár a nemzeti jövedelem növekedése Vajdaságban.

Ezzel kapcsolatban a szerző kifejti, hogy az utóbbi években a jugoszláv szakirodalomban kialakult az az álláspont, hogy a fejlettség színvonalának kimutatásához, a fejen-

kénti társadalmi termék mellett, a termelőerők színvonalát is fel kell mérni. Ez a színvonal viszont két adatból származik: a fejenkénti alapeszközök szintjéből és az ezer lakosonkénti foglalkoztatottak számából.

A regionális fejlődés szempontjából, az is figyelemre méltó, hogy nálunk ez nem adhat teljesen reális képet, mivel Jugoszláviában nincsen olyan gazdasági regionális felosztás, amely megközelítően egyforma nagyságú területi egységeket teremtené. Így hát az összehasonlítás bizonytalan.

A területi egyenlőtlenséggel kapcsolatban a könyvben látható egy nagyon érdekes táblázat, amelynek a termelőerők és a társadalmi termékek fejenkénti nagyságával és fejlődésével foglalkozó részét itt idézzük. Együttal a kimutatott adatok alapján kiszámítottuk, a termelőerők húszévi és a fejenkénti társadalmi termék harminchét évi össznövekedési indexét is.

(1972-es árak)

Terület	Fejenkénti alapeszköz din. (1952—83)	Foglalkoztatottak 1000 főre (1952—84)	Fejenkénti társadalmi termék (1947—84)
1	2	3	4
Jugoszlávia	5,803	174	3,460
index	42,932	426	17,018
	739,6	244,6	491,0
B i H	4,626	166	2,968
index	35,548	346	11,645
	768,4	204,9	393,4
Crna Gora	1,897	145	3,245
index	50,308	391	13,295
	2.569,2	269,6	409,7
Horvátország	6,806	198	3,613
index	53,942	500	21,369
	792,5	252,5	591,4
Macedónia	3,079	150	2,432
index	28,987	388	11,150
	941,4	258,7	458,5

1	2	3	4
	13,241	297	5,636
Szlovénia	87,912	665	33,746
index	663,9	223,9	598,7
	5,258	146	3,478
Szerbia (tart. nélk.)	35,522	409	16,796
index	675,6	280,1	482,9
	2,096	88	1,705
Kosovo	15,462	222	4,469
index	737,7	282,2	262,1
	5,020	156	3,446
Vajdaság	45,754	443	20,660
index	911,4	284,0	599,5

Látható, hogy a fejlődési lehetőségek szempontjából a köztársaságok és tartományok különböző szintről indultak. A jelentékeny különböző befektetések ellenére az egyenlőtlen fejlődési szint továbbra is megmaradt. Meg kell említeni, hogy Vajdaság megtartotta a kezdeti harmadik helyét Szlovénia és Horvátország mögött, körülbelül az egységes jugoszláv színvonalon, bár a fejekenti alapeszközök még mindig 7%-kal a jugoszláv átlag alatt vannak.

A könyvben a regionális egyenlőtlenséggel összefüggésben megta-

lálható még a személyi illetve családi kiadások közötti különbség, az egy orvosra jutó lakosok száma, valamint a lakosság szociális struktúrája is.

Az általános kritériumokat a szerző hat alapvető pontban mutatja be.

Végül szerzőnk felhívja a figyelmet, hogy fejlettségünk mai színvonalán egy olyan kritikus pillanat, amely megköveteli az egyenlőtlenségek alapos és teljes áttekintését, és csökkentésük módjának kikutatását.

SZENES GYÖRGY

EGY MOZGALOM BEMUTATÁSA

Bozóki Antal: Az elnemi kötelezettség Belgrádtól Hararéig

Megjelent Bozóki Antalnak Az elnemi kötelezettség Belgrádtól Hararéig című könyve, Jugoszláviában az első könyv az elnemi kötelezettségről, amely magyar nyelven íródott, illetve magyar szerző munkája. Ennek a hiánypótló kiadványnak a kézírata nem sokkal az elnemi kötelezett országok 8. csúcserkezte, tehát a mozgalom negyedik évfordulójának jubileuma után került

nyomdába, s ez a kerek évforduló alkalmul is szolgált, hogy összefoglalva a mozgalom negyedik évfordulóját, bemutassa az elnemi kötelezettséget, korunk e hatalmas erkölcsi erejét, azt az eszmét, amely távlatot kínál, s amelynek nincs alternatívája. Hogyan alakult ki az elnemi kötelezettség, milyen körülmények, törekvések hozták létre, hogyan hódított teret magának, ho-